

BÁN B. ANDRÁS

A csehszlovákiai magyarság iskolái (1918-1945)

A Csehszlovák Köztársaság iskolapolitikáját jellemezve először azokat a törvényeket, rendeleteket vesszük sorra, amelyek az államfordulat előtti magyar oktatásügy fejlődését döntő mértékben, sokszor gyökeresen befolyásolták. Ezután azt próbáljuk bemutatni, miként alkalmazták, vagy éppen játszották ki ezeket a törvényeket a gyakorlatban – minél adatszerűbben, ahol a rendelkezésre álló források erre lehetőséget adnak. Eközben utalni szeretnénk a felvidéki magyar kisebbség politikai képviselőinek a hivatalos iskolapolitikával kapcsolatos megnyilatkozásaira.

Az iskolarendszer alapját képező népiskoláknak két típusát különböztették meg: az alsóbb fokú elemi és a felsőbb fokú polgári iskolát. Az 1919. évi 189. sz. a népiskolákról, a magán tan- és nevelőintézetekről szóló törvény 1. paragrafusa kimondta: *"Nyilvános általános népiskola minden oly községben létesíthető, melyben három évi átlag szerint legalább 40 tanköteles gyermek van, ha az iskolaközségben nincs oly tannyelvű nyilvános iskola, mely ezen gyermekek anyanyelve."*

Ily népiskola tannyelvének az illető gyermekek anyanyelvével azonosnak kell lennie."

Ugyanennek a törvénynek a 2. paragrafusa a polgári iskolák létrehozásáról intézkedett: *"Minden oly nyilvános általános népiskola mellett, amely valamely iskolaközségben az 1. paragrafusban megjelölt viszonyok alatt létesítetik, vagy ezen törvény hatályba lépte előtt létesített és amelyet az iskolaközségből legalább 400 gyermek látogat, nyilvános polgári iskola létesíthető, mégpedig a fiútanulók és leánytanulók részére külön-külön, vagy pedig a mindkét neműek részére együtt."*

Ha valamely egyes polgári iskola három egymás utáni iskolai éven keresztül legalább 300 fiútanulót és leányösvendéket mutatna föl, akkor két önálló polgári iskolára, egy polgári fiú- és egy leányiskolára osztandó." (1) A 15. paragrafus értelmében a törvény érvényessége Szlovákiára és Kárpátaljára nem terjedt ki. Később meghozandó rendelkezésre bízta, hogy ott mikor lép hatályba.

Ami a magyar iskolaügyet alapvetően érintő többi jogszabályt illeti, a nyelvhasználati jog alapelveiről szóló 1920. évi 122. sz. alkotmánytörvény 5. paragrafusa pedig a nemzeti kisebbségek számára létesített összes iskolákban az illető nemzetiség anyanyelvi tanítását rendelte el.

A tankötelezettségre vonatkozóan a régi magyar iskolarendszer oktatási törvényei (1868. és 1891. évi) egy ideig érvényben maradtak, vagyis az elemi iskolák hatosztályosak voltak. Ezen a helyzeten a 226/1922. sz. törvény változtatott, amely ki-

mondta a nyolc éves általános tankötelezettséget, azt azonban a *fokozatos végrehajtás* elvével kapcsolta össze. A képezett tanerők alacsony száma miatt csak az 1927/28-as tanévtől kezdve képzelte el bevezetését Szlovákia egész területére. Ugyanennek a törvénynek az 1. paragrafusa pedig más tantárgyak, "különösen a cseh-szlovák nyelv" oktatását szorgalmazta, sőt: előírta, hogy az Iskola és Népművelésügyi Minisztérium határozatával annak tanítása valamely iskola számára kötelezővé tehető.

Az 1921/22-es tanévben a magyar elemi iskolákból 845 volt, ebből 727 Szlovákiában, 118 pedig Kárpátalján. A 94.175 tanulóból 80.106 szlovákiai, 14.069 kárpátaljai magyar iskolába járt. Mivel azonban a hatodik osztály befejezése után a tanulók két éven át ún. ismétlő-tagozatba jártak, ezért tulajdonképpen ehhez a számhoz Szlovákiában hozzászámítható még 21.162, Kárpátalján 4.413 tanuló. Így összesen 119.750 fő járt magyar iskolába – 101.268 Szlovákiában, 18.462 Kárpátalján. (2) Az 1925/26-os tanévben már csak 806 magyar elemi iskolát találunk – ebből 705-öt Szlovákiában, 101-et Kárpátalján. Valamivel jobb a helyzet 1937/38-ban, amikor összesen 857 a magyar elemi iskolák száma.

A polgári iskolák a húszas évek elején négyosztályosak, majd 1925-ben a 137/1925. sz. kormányrendelet alapján háromosztályosak voltak. Az 1921/22-es tanév 18 magyar polgári iskolája 1936/37-ben is ugyanennyi maradt, viszont a tanulók száma 3.800-ról mintegy 5.000 főre nőtt. (3)

A Csehszlovák Köztársaság iskolapolitikájáról írva nem kerülhető meg a Slovenská liga (Szlovák Liga) elnevezésű szervezet, amely 1920. október 22-én alakult Pozsonyban. A ligának deklarált célja volt, hogy Dél-Szlovákiában (elsősorban tehát a magyar többségű területeken) szlovák óvodákat létesítsen. Tényleges feladata azonban szlovák tanítási nyelvű elemi és polgári iskolák szervezése volt, s a magyar szülők rászorítása arra, hogy gyermekeiket szlovák iskolába írassák. Ezt különböző eszközökkel érték el. Így pl. a liga szervezte iskolákban ingyenes tankönyvellátást és étkeztetést biztosítottak. Hogy ez az iskolapolitika mennyire "eredményes" volt, azt szépen mutatja Jaross Andor nemzetgyűlési képviselő felszólalása a prágai parlamentben 1937 júniusában: *"Hetvenkét olyan szlovák tannyelvű, a Slovenská liga által felállított állami népiskola van – mondotta (t. i. Jaross – B. D. A.) –, amelyeket olyan községekben létesítettek, ahol a lakosság abszolút és túlnyomó többsége magyar és ezen községekben még annyi szlovák gyermek sincs, amennyi egy osztály létesítésére szükséges. A somorjai járásban 4, a dunaszerdahelyiben 4, a gaiántaiban 7, a vágsellyeiben 1, a komáromiban 4, az érsekújváriban 2, az ógyallaiban 5, a nyitraiban 4, a zseliziben 7, a párkányiban 6, a korponaiban 4, a kékkőiben 5, a losonciban 3, a felediben 6, a tornaljaiban 1, a rozsnyóiban 1, a szepsiben 1, a tóketerebesiben 1, a királyhelmeciben 5 és a nagymihályiban egy olyan község van, ahol nincsen létjogosultsága a szlovák tannyelvű iskolának. Ezzel szemben 60 olyan abszolút magyar többséggel bíró község van, amelyekben nincs magyar tannyelvű iskola."* (4)

A magyar polgári iskolákra vonatkozó statisztikai adatok hasonló tendenciát mutatnak. *"Hivatalos csehszlovák statisztikák szerint pl. az 1933–34. iskolai évben Szlovákszáron 6.015 magyar polgári iskolai tanuló közül 1.805 járt nem magyar polgári iskolába. Az összes magyar polgári iskolások 30%-a! (...) Kárpátalján még szomorúbb a helyzet. Az 1.669 magyar polgári iskolai tanuló közül 1.062 tanult nem magyar nyelvű iskolában. A magyar tanulók 63,63%-a."* (5)

A felvidéki magyar középiskolai oktatásról szólva, előljáróban el kell mondanunk, hogy az államfordulat előtt – a háború előtti utolsó békeévben, 1913–14-ben – 48 középiskola működött ezen a területen. Ebből 36 gimnázium, 7 főiskola és 5 líceum volt. (6) A Csehszlovák Köztársaságban a tanítóképző intézeteket is a középiskolák kategóriájába sorolták, ezért itt azok, valamint a középiskolai jellegű képzettséget nyújtó szakiskolák vizsgálatára is sort kerfünk. Mivel 1918 előtt a volt magyar területek iskolarendszere több ponton eltért a cseh országrészekétől, ezért Csehszlovákia létrejötte után az iskolaügyi hatóságok azonnal hozzáálltak az egységesítéshez. A középiskolai oktatásra vonatkoztatva ennek első lépése a 293/1919. sz. törvény volt, amely szerint a kihirdetés napjától (1919. június 6.): *"amennyiben Szlovákországban a középiskolákra és ezekkel egyenrangú tanintézetekre (gimnázium, reál-gimnázium, reáliskola, tanítóképző intézet, leánylíceum, kereskedelmi- és ipariskolák) kivételek előlva nincsenek, az tankönyvek, tanulók felvétele, a vizsgák és osztályozások, az iskolai szünetidők, az érettségi vizsgák, a tantervek szolgálati viszonyai stb. tekintetében a középiskolákra és a nevezett intézetekre Csehországban, Morvaországban és Sziléziában érvényes határozmányok érvényesek."* (7) A középiskolák tanítási nyelvét az 1923. évi 137. sz. törvény szabályozta. Ennek értelmében az államnyelv – tekintet nélkül a tanítási nyelvre – minden középiskolában kötelező. (1. paragrafus.) Ezzel szemben a nemzeti kisebbségek nyelve kötelező vagy nem kötelező tantárgyként szintén *tanítható*. Ennek eldöntését az iskolaügyi miniszterre bízta a törvény. (2. és 3. paragrafus.)

Magyar nyelvű gimnázium összesen 8 működött a húszas-harmincas években: Komáromban, Pozsonyban, Kassán, Érsekújváron, Ipolyságon, Rimaszombaton, Losoncon és Beregszászon. Különösen fájú pont volt a magyar kisebbség számára a roznnyói és a munkácsi magyar középiskola hiánya. 1918 után mindkét helyen megszüntették a magyar középfokú oktatást, holott Rozsnnyón pl. két magyar középiskola is működött a háború előtt. Egy 1937-es adat szerint a roznnyói csehszlovák gimnázium tanulóinak nemzetiségi megoszlása a következőképpen festett: 407 tanulóból szlovák volt 218, magyar 139, cseh 31, német 15, orosz 2, zsidó 2. (8)

Ami a szakiskolákat és a tanítóképzőket illeti, erről az alábbiakat mondhatjuk. A középiskolai jellegű képzést nyújtó szakiskolák száma mind 1918 előtt, mind 1918 után elenyésző volt. Pozsonyban és Munkácson négyéves kereskedelmi, Kassán ipari magyar nyelvű szakiskola volt. Kétéves földműves gazdasági iskola csak egyetlen egy maradt, Komáromban. Ezen kívül az 1921/22-es tanévben 9 magyar tanítási nyelvű, 4 szlovák–magyar, 2 német–magyar és 1 rutén–magyar tanonciskola is létezett. (9) Tanítóképző intézetből pedig mindössze egy volt a húszas évek elején, a pozsonyi női tanítóképző, négy osztállyal. Ungváron a rutén tanítóképző rendelkezett kétosztályos magyar tagozattal. 1925/26-ra ez annyiban változott, hogy Pozsonyban a szlovák tanítóképző mellett egy magyar nyelvű kurzus is működött. Ezután térjünk rá a felvidéki magyar felsőoktatás helyzetének rövid ismertetésére.

1918 előtt a Felvidéken az alábbi 4 város rendelkezett nagy tradíciójú felsőoktatási intézményekkel: Pozsony, Eperjes, Kassa és Selmechánya. Pozsonyban az Erzsébet Tudományegyetem kívánkozik kiemelésre, Eperjesen jogi és teológiai akadémia működött, Kassán jogi és mezőgazdasági, Selmechányán bánya- és erdőmérnöki főiskola. Az államfordulat után mindegyikük hasonló sorsra jutott: vagy Magyarországra költöztek (p. az eperjesi és selmechányai) vagy feloszlatták őket, és helyü-

kön új csehszlovák egyetemeket létesítettek (pl. pozsonyi). A pozsonyi csehszlovák állami egyetem létesítéséről az 1919. évi 375. törvény intézkedett. 1. paragrafusában ki mondta: *"Bratislavában (sic!) az egykori magyar egyetem helyett jogi, orvosi, természettudományi és bölcsészeti, tehát négyszakos csehszlovák állami egyetem létesítetik. Az előadások csehül és szlovákul tartatnak."*(10)

Az 1919. november 11-i 595. sz. kormányrendelet pedig az egyetem elnevezését hirdette ki: e rendelettel lett Komensky Egyetem az Erzsébet Tudományegyetemből. Azt az év nyarán bezárták, igaz, jogi karán még két évig – 1921. július 31-ig – folytathatták az oktatást. Az 1919/20-as tanévben az orvosi kart, 1921/22-től a bölcsész- és jogtudományi kart indították be, míg a természettudományi kar felállítása csak papíron maradt. A felvidéki magyar felsőoktatás felszámolása 1922 nyarán, a Kassai Jogakadémia bezárásával fejeződött be.

Az 1921/22-es tanévben a csehszlovákiai egyetemeken és főiskolákon közel 900 magyar hallgató tanult. Túlnyomó többségük (686) fő a prágai német egyetemet és a prágai és brünni német műszaki főiskolát látogatta. Ezzel szemben 64 fő volt azoknak a száma, akik a csehszlovák egyetemekre jártak, s ebből is 28-an a Komensky Egyetemre. Ez a tendencia az 1929/30-as tanévre fordult meg, amikor 1.127 magyar nemzetiségű hallgató közül 601 iratkozott be csehszlovák, 526 pedig német tanítási nyelvű felsőoktatási iskolába.(11) Itt kell megemlíteni, hogy az Iskolügyi Minisztérium 1928. október 1-től megtiltotta a Magyarországon megszerzett diplomák nosztrifikálását, ezzel gyakorlatilag kizárta, hogy a felvidéki magyarok magyarországi tanulmányokat folytassanak, illetve ha mégis, akkor diplomájukkal Csehszlovákiában helyezkedhessenek el.

Helyzeténél fogva különleges szerep jutott a felvidéki felsőoktatásban a losonci református teológiának. Az 1925. szeptember 22-én megnyílt főiskola 1939 januári bezárásáig mindvégig az egyetlen magyar nyelvű felsőoktatási intézmény Csehszlovákiában a jelzett időszakban. Igazgatója Sörös Béla losonci teológus volt. Hatáskörébe tartozott az előadók és az előadásra kerülő tárgyak megválasztása, a növendékek felvétele és elbocsátása, segélyezésük intézése. 1928-as konventi jelentésében írta: *"Különös gondot fordítunk a szemináriumban arra, hogy ifjúságunk tevékeny részt vegyen mindazokban a református jellegű keresztyén építő munkákban, amelyekben később az életben, az egyház szolgálatában helyt kell állania. Nemcsak a teológiai tudományokban képezzük őket, hanem megragadunk minden alkalmat a belső hitépítésre, a keresztyén szolgálatkészség előhívására és a gyakorlatban lévő érvényesítésére."*

Nagy súlyt helyeztünk arra, hogy azokban az ifjúsági megmozdulásokban, amelyek Szlovenszko, a történelmi Csehország és a hozzánk oly közel eső külföld: Magyarország területén jelentkeznek, a szeminárium ifjúsága a maga képviselői útján mindenkor résztvegyen."(12)

Bár az iskola anyagi helyzete nem mondható éppen rózsásnak (államsegélyből például egyáltalán nem részesült), működése idején mégis kb. 120 teológus végzett itt. (Egyébként a csehszlovák állam a teológia főiskolái jellegét csak hallgatólagosan volt hajlandó elismerni.) Ezen a felvidéki magyar oktatásügy különböző érdekvédelmi szervezetei sem tudtak változtatni.

A magyar tanerők érdekvédelmét a különböző szintű iskolatípusokhoz kapcsolódó szervezetek látták el. 1921 májusában jött létre a Szlovenszko-i Általános Magyar Tanítóegyesület, 1930 januárjában a Szlovenszko-i és Ruszinszko-i Progresszív

Magyar Tanítók Szövetsége, 1937-ben a Szlovákiai Magyar Tanáregyesület. A diákok fő érdekvédelmi szervezete az 1925 májusában Prágában megalakult Magyar Akadémikusok Keresztény Köre (MAKK) volt. Deklarált célja a magyar egyetemi hallgatóság megszervezése, szervezetbe tömörítése a köztársaságban. 1926-ban Pozsonyban és Brünnben, 1926 és 1929 között Léván, Érsekújváron, Ipolyságon, Rimaszombaton, Rozsnyón, Kassán, Losoncon, Eperjesen, Komáromban, Ungváron, Beregszászon alakultak MAKK-ok. Ezekből jött létre később a Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetsége (CSMASZ), ugyanazzal a céllal, mint a Magyar Akadémikusok Keresztény Köre. A CSMASZ 1929-es érsekújvári kongresszusa kimondta: "A CSMASZ és annak minden szerve diákérdekvédelmi alakulat, tehát semmilyen ideológiai állásfoglalásra nem bírható. Az ideológiai egyesületek, mint a brünni és a pozsonyi Sarló, vagy a prágai, brünni és pozsonyi Magyar Főiskolai Cserkészek Köre nem lehetnek tagjai a CSMASZ-nak, de minden egyes tagjuk az illető egyetemi város érdekvédelmi diák egyesületének (a MAKK-nak) tagja kell hogy legyen." (13)

A felvidéki magyar iskolák 1918 és 1938 közötti helyzetét összegzően, mindennél pregnansabban fejezik ki az Egyesült Magyar Párt ügyvezető elnökének, a párt 1937 augusztusi, nagyidai gyűlésén mondott szavai. Jaross szerint: "a csehszlovákiai magyarságnak, országos számarányát véve alapul, még 60 elemi népiskolára, 5 gimnáziumra, egy tanítóképzőre, 14 polgári iskolára, 3 szakiskolára és egy magyar egyetemre volna igénye." (...)

"Beszédében főleg arra mutatott rá, hogy a magyarság országos 4,7%-ot kitevő arányszámát alapul véve, a magyar kisebbséget a 311 középiskolából 15 magyar középiskola illetné meg, evvel szemben létezik 8. A 97 tanítóképzőből 5 járna a magyarságnak. Van: 2. A 15 óvóképzőből egyetlen intézet sem jutott a magyar kisebbségnek. A 2.573 óvodából 34 magyar van, 132 helyett. A közel 1.000 magyar főiskolának nemcsak magyar egyeteme nincsen, de a magyar tanszék is betöltetlen a pozsonyi egyetemen. 2.054 magyar diák más nyelvű középiskolába jár. 13.000 magyar elemi iskolás nem részesül magyar anyanyelvű oktatásban. Ugyanez a helyzet a polgári iskolák terén is, ahol a magyarságnak 36 polgári iskolára volna igénye a pontos arányszám alapján – és van 17 magyar polgári iskolája." (14)

A Szlovák Allam megalakulásával (1939. március 14.) az ottani magyar iskola-rendszer jelentős változásokon ment keresztül. Elsősorban a 308/1940. sz. népiskolai törvény említendő meg, amely az e típusú iskolák felekezeti vagy községivé tételéről rendelkezett. A törvény szerint: "A felekezetek kötelesek az épületeket és taneszközöket, valamint az iskolafenntartásra szolgáló alapokat és pénzforrásokat átadni a községnek, mert ezentúl az vállalja a dologi kiadások fedezését, míg a személyieket az állam viseli. Hogy mely iskolából lesz felekezeti s melyikből községi, arra nézve úgy intézkedik a törvény, hogy a tanköteles gyermekek összeírása alapján megállapítandó, mely vallásfelekezethez tartoznak valamely város vagy község tanulói s amilyen vallású a tanulók négyötöd része, olyan felekezeti iskola létesítendő. A felekezeti kisebbség számára a felekezeti többség iskolájának keretén belül külön osztályok szervezhetők." (15)

Ha a fent jelzett arányt egyetlen vallásfelekezethez tartozó tanulók száma sem érte el, a törvény községi iskolák felállítását írta elő. A magyar kisebbség számára különösen fontos volt e törvénynek a nemzetiségi osztályok létesítéséről szóló fejezete. Eszerint nemzetiségi osztályt kell indítani akkor, ha a községben legalább 30 azonos nemzetiségű tanköteles gyerek van. Ezt azonban több helyen – így pl. Nyit-

rán, Eperjesen, Stószon – nem tartották be. A törvény hatályba lépésének napját 1941. január 1-jében határozták meg, s e nappal az összes megelőző népiskolai törvényt hatályon kívül helyezték.

Az oktatást gyökeresen megváltoztatta az az 1940-ben kiadott minisztériumi rendelet is, amely a gimnáziumi latin, német és francia nyelvkönyveket kivéve az összes 1939. március 14. előtti tankönyv használatát megtiltotta. Új magyar tankönyvek kiadásához, illetve az azokból történő tanításhoz pedig az iskolaügyi hatóságok nem járultak hozzá.

A középiskolák egységesítését célozta az 1939. évi 168. sz. kormányrendelet, amely a különböző középiskola-típusokat egységesen gimnáziumként kezelte. Egyúttal megszüntette a koedukációt.

A tanítóképzést illetően a 288/1940. sz. törvényt kell említenünk, amely kimondta, hogy a tanulmányi idő a tanítóképző intézetekben négyről öt évre emelkedik, a koedukáció megszűnik, ezen kívül beiratkozási-, tan-, és vizsgadíjilletéket vezetnek be. Az egyetlen magyar tanítóképzőt Pozsonyban oly módon szüntették meg, hogy az 1939/40-es tanévtől kezdve nem indítottak első osztályt.

A felsőoktatásban a pozsonyi Komensky Egyetemet a 168/1940. sz. törvénycikkkel szervezték át. (Elnevezését már 1939. február 23-án Szlovák Egyetemre változtatták.) Újból kimondták (akárcsak 1919-ben) természettudományi kar fölállítását, ezen felül azonban az addig önállóan működő katolikus és evangélikus főiskolát az egyetemhez csatolták. Ugyancsak Pozsonyban működött egy kereskedelmi és egy műszaki főiskola.

A szlovák felsőoktatási intézetekbe járó magyar nemzetiségű hallgatók számáról Popély Gyula e dolgozatban többször idézett tanulmányából kaphatunk képet. Eszerint: 1938/39-ben 104, 1939/40-ben 131, 1940/41-ben 169, 1941/42-ben 171, 1942/43-ban 202 magyar nemzetiségű hallgató iratkozott be azokba.

Az 1918 és 1945 között csehszlovákiai magyar iskolarendszerről összegzőképpen megállapítható: a törvények és rendeletek megalkotói igyekeztek e téren is "demokratikus", a kisebbségek jogait figyelembe vevő jogszabályokat hozni, a gyakorlati megvalósulásban azonban egészen más volt a helyzet. Amint azt érzékeltettük, nemcsak hogy az ottani magyarság nem részesült számarányának megfelelő mértékben magyar nyelvű oktatásban, hanem az államfordulat óta a hivatalos csehszlovák politika tudatosan törekedett egy 1918 előtti viszonylag fejlett, jól kiépített iskolarendszer szétbomlasztására. Ez a tevékenysége saját szempontjából sikeresnek mondható, még akkor is, ha az ellenzéki magyar pártok képviselői folyamatosan napirenden tartották a magyar iskolaügyi sérelmeket. Ők sem gondolhatták még ekkor, hogy ami 1945 után a magyar iskolákkal történik, ahhoz képest a Csehszlovák Köztársaság iskolapolitikája messzemenően demokratikusnak minősíthető.

Jegyzetek

1. Dr. Pálesch Ervin: Cseh–szlovák törvények és rendeletek 1918–19 – Prešov (Eperjes)
2. Lásd Popély Gyula: A magyar oktatásügy helyzete a Felvidéken 1918–1945 – Magyarságtudató Intézet Archívuma (Kézirat)

3. **Turczel Lajos:** Két kor mezsgyéjén (A magyar irodalom fejlődési feltételei és problémái Csehszlovákiában 1918 és 1938 között) – Madách, 1983.
4. **Ölvedi János:** Magyar kisebbség Csehszlovákiában – Magyar Szemle, 1937. július – p. 285.
5. **Ölvedi János:** Magyar kisebbség Csehszlovákiában – Magyar Szemle, 1937. október – p. 183.
6. Lásd **Popély:** i. m.
7. Cseh–szlovák törvények és rendeletek 1918–19.
8. **Ölvedi János:** Magyar kisebbség Csehszlovákiában – Magyar Szemle, 1937. október
9. **Popély Gyula:** i. m.
10. Cseh–szlovák törvények és rendeletek 1918–19
11. Lásd **Popély:** i. m.
12. **Csomár Zoltán:** A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918–1938) – M. Kir. Állami Nyomda Kirendeltsége, Ungvár, 1940. p. 148–149.
13. **Turczel:** i. m. p. 52.
14. **Ölvedi János:** Magyar kisebbség Csehszlovákiában – Magyar Szemle, 1937. október p. 186.
15. **Stelczer Lajos:** A szlovákiai magyar iskolaügy – In: A szlovákiai magyarság élete 1938–1942 – Athenaeum 1942.